

Høgskolen i **Hedmark**

LUNA

Inga Sinnerud

Bacheloroppgave

En virkelighet ingen vil ha

En studie om identifisering av omsorgssvikt i skolen

A reality no one wants

A study about detecting neglect in school

GLUS 1-7

2015

Samtykker til utlån hos høyskolebiblioteket	Ja X	NEI ☐
Samtykker til tilgjengeliggjøring i digitalt arkiv Brage	Ja X	NEI ☐

Sammendrag

Sammendrag på norsk

Tittel: En virkelighet ingen vil ha – en studie om identifisering av omsorgssvikt i skolen	
Forfatter: Inga Sinnerud	
År: 2015	Sider: 37
Emneord: omsorgssvikt, identifisere, holdninger, følelsesmessige reaksjoner	
Sammendrag: <p>Det er et stort samfunnsproblem at barn som blir utsatt for ulike typer alvorlig omsorgssvikt ikke blir oppdaget. Vi ser at dette kan gi svært alvorlige følger for barnets livskvalitet. Vi vet også at tidlig innsats er vesentlig for å forebygge dette. Som lærer i skolen er man pliktig til å oppdage og opplyse om faktorer som kan skade barnets liv, helse og utvikling. Jeg har med i utgangspunkt i dette valgt å se nærmere på hva lærere legger i begrepet omsorgssvikt, og hvilke egne følelsesmessige reaksjoner og holdninger læreren bør være bevisst for å kunne identifisere tegn på omsorgssvikt. Ved kvalitativ metode har jeg intervjuet 3 lærere som har belyst den todelte problemstillingen. Viktige funn er at lærere virker til å bruke erfaringsbasert kunnskap, og knytter i hovedsak forhold de selv har erfart til begrepet omsorgssvikt. Videre ser det ut som lærere kan ha vanskeligheter med å avgjøre hva som er normal omsorg og hva som er omsorgssvikt. Vi finner at lærere har problemer med å avgjøre om det skal meldes eller ikke når man har med typiske ”gråsonetiltfeller”, der indikasjonene ikke er entydige.</p>	

Sammendrag på engelsk

Title: A reality no one wants – a study about detecting neglect in school	
Author: Inga sinnerud	
Year: 2015	Pages: 37
Keyword: neglect, identify, attitudes, emotional reactions	
Summary: It is a big problem in society that children who are severely neglected in different ways goes undetected. We see that this can result in serious consequences for the child's quality of life. We also know that an early effort is essential to prevent this. As a teacher in the school, one is obliged to detect and inform about factors that can harm the child's life, health or development. With this as a starting point, I have chosen to look closer at how teachers define neglect and which of their own emotional reactions and perspectives the teacher should be aware of to be able to identify signs of neglect. By a qualitative method have I interviewed three teachers who have thrown light on this two-parted topic question. Important findings are that the teachers seem to use experience based knowledge, and mainly tie their definition of neglect to situations they have experienced themselves. Furthermore, it looks like teachers have difficulties in determining the difference between normal care and cases of neglect. We find that teachers have difficulties in deciding whether or not to report in typically "grey-area-cases", where the indications aren't unequivocal.	

Innhold

SAMMENDRAG.....	3
SAMMENDRAG PÅ NORSK	3
SAMMENDRAG PÅ ENGELSK	4
FORORD	7
1. INNLEDNING	8
1.1 PROBLEMSTILLING	9
1.2 BEGREPSAVKLARINGER	9
1.2 OPPBYGNING AV OPPGAVEN.....	10
2. TEORETISK FORANKRING.....	11
2.1 BAKGRUNNSSTUDIER	11
2.2 KATEGORIER OG TEGN PÅ OMSORGSSVIKT	12
2.2.1 <i>Tegn knyttet til barnets atferd og psykiske tilstand</i>	12
2.2.3 <i>Tegn knyttet til barnets fysiske tilstand</i>	14
2.3 FAKTORER SOM PÅVIRKER LÆRERENS EVNE TIL Å IDENTIFISERE OMSORGSSVIKT	15
2.3.1 <i>Kunnskap og holdninger</i>	15
2.3.2 <i>Følelsesmessige reaksjoner</i>	16
3. METODE.....	17
3.1 FORSKNINGSDESIGN.....	17
3.2 KVALITATIVE FORSKNINGSINTERVJU.....	17
3.3 INFORMANTENE	18
3.4 ETISKE HENSYN.....	18
3.5 VALIDITET.....	19
4. ANALYSE	20
4.1 HVA KJENNETEGNER LÆRERES IDENTIFISERING AV OMSORGSSVIKT?	20
4.2 HVILKE EGNE FØLELSESMESSIGE REAKSJONER BØR LÆREREN VÆRE OPPMERKSOM PÅ FOR Å KUNNE IDENTIFISERE OMSORGSSVIKT.....	22
5. DRØFTING	24
5.1 HVA KJENNETEGNER LÆRERES IDENTIFISERING AV OMSORGSSVIKT?	24
5.1.1 <i>Erfaringsbasert kunnskap</i>	24
5.1.2 <i>Forskningsbasert kunnskap</i>	25

5.1.3	<i>Hva skal til for å sende bekymringsmelding?</i>	26
5.2	HVILKE EGNE HOLDNINGER OG FØLELSMESSIGE REAKSJONER BØR LÆREREN VÆRE OPPMERKSOM PÅ FOR Å KUNNE IDENTIFISERE OMSORGSSVIKT?	27
6.	AVSLUTNING	29
7.	REFERANSELISTE	31
VEDLEGG 1	.....	34
	FORESPØRSEL OM DELTAKELSE I FORSKNINGSPROSJEKT KNYTTET TIL BACHELOROPPGAVE.....	34
VEDLEGG 2	.....	36
	SAMTYKKEERKLÆRING	36
VEDLEGG 3	.....	37
	INTERVJU-GUIDE	37

Forord

Det siste halve året har jeg forsøkt å sette meg inn i et svært komplekst, vanskelig og sårt tema, som lærere i løpet av sin yrkeskarriere sannsynligvis vil møte en eller flere ganger. Det omhandler situasjoner der de minste i samfunnet ikke får den omsorgen de trenger for å utvikle seg på en god måte. Som kommende lærer må jeg evne å opptre profesjonelt i møte med barn som trenger meg og mine kolleger aller mest. Vår plikt er å sette barnets behov høyest, uansett om hensynet til oss selv, foreldre eller kolleger føles viktig. Barnet kan være lett å overse når andre roper høyere.

Jeg vil takke mine informanter som var så snille å dele sine erfaringer og kunnskap med meg. Samtalene med dere har bragt fram både latter og tårer. Jeg håper jeg har belyst noen viktige temaer med hjelp av informasjonen fra dere.

Jeg vil også takke min veileder Solveig Roth som har svart raskt og godt på spørsmål, til nesten alle døgnetts tider. Det har vært til god hjelp i en stressende periode. Tusen takk!

Jeg vil gjerne takke min kjære Audun, Ida og Odin som har holdt ut med en stressa kone og mamma de siste månedene. Takk for at dere har vært ekstra tålmodige med meg. Å skrive bachelor er en krevende prosess, som det kan være vanskelig å forutse og planlegge. Bacheloroppgaven har vært et elsk-hat forhold, der jeg til tider har følt å stange hodet i veggen. Andre ganger har fått følelsen av adrenalin-rush når det endelig løsner, og jeg finner ut noe spennende!

Jeg håper du finner temaet like interessant som meg, og at oppgaven gir noen perspektiver på lærerens rolle i møte med omsorgsviktede barn. Jeg har et håp om at vi som lærere skal klare å trygge alle barn i skolen. Også de som trenger oss mest.

Inga Sinnerud

Skreia, 19. mai 2015

1. Innledning

Norge har forpliktet seg til å beskytte barn mot alle former for overgrep, misbruk og utnyttning gjennom FNs barnekonvensjon (Barne- og familiedepartementet, 2003). Likevel vet vi at ulike former for omsorgssvikt skjer i de norske hjem. Det er ikke vanskelig å finne eksempler på dette. Kristoffer-saken fra 2005 og saken der en ti år gammel gutt døde av sult i Oslo høsten 2014 er to relativt nylige saker som fikk det verst tenkelige utfallet. Tilbake står familier, skoler, barnevern og øvrig samfunn med spørsmål om hva som skulle vært gjort annerledes. Hvorfor forstod ingen alvoret? Det har vist seg at det i mange tilfeller er det offentlige som har sviktet med å oppdage symptomene.

I 2014 ble tiltaksplanen ”En god barndom varer livet ut” presentert med en rekke punkter som skal bidra med å forebygge vold og overgrep mot barn i Norge. Tiltaksplanen løfter fram alle som i ulike virksomheter arbeider eller har kontakt med barn. Skolen fremheves som en viktig arena, og kompetanseutvikling hos lærere nevnes som et viktig forebyggende tiltak (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013). Med bakgrunn i dette, og at temaet ikke har blitt nevneverdig tematisert i min egen grunnskolelærerutdanning, ønsker jeg å løfte fram omsorgssvikt som tema i denne oppgaven.

Lærere og andre som jobber tett på barn vil være avgjørende bidragsyttere for at omsorgssvikt avdekkes så tidlig som mulig. Forskning av blant annet Frick utgitt i 2006 viser at tiltak satt inn tidlig forebygger mer alvorlig problemutvikling hos en del av barna. For at dette skal skje, må de som jobber tett på barna reagere, slik at fagpersoner med spesiell kompetanse raskt kan trekkes inn (referert i Drugli, 2008). Hvilken rolle læreren har i dette arbeidet, er det som er fokuset i denne oppgaven.

1.1 Problemstilling

Jeg har utarbeidet en todelt problemstilling:

- 1) Hva kjennetegner læreres identifisering av omsorgssvikt?*
- 2) Hvilke egne følelsesmessige reaksjoner og holdninger bør læreren være oppmerksom på for å kunne identifisere omsorgssvikt?*

1.2 Begrepsavklaringer

I det følgende vil jeg definere og legge til grunn hvilken mening som legges i begrepene som ofte benyttes i oppgaven.

Å identifisere kan bety å fastslå en identitet eller kjenne igjen noe/noen (The free dictionary by Farlex, s.a). I denne sammenhengen vil begrepets mening knyttes til at læreren kjenner igjen tegnene på omsorgssvikt.

I denne oppgaven er begrepet omsorgssvikt essensielt. Jeg kommer i stor grad til å benytte den forståelsen som Kari Killen (2009) anvender. Killén refererer til Kempe (1979) sin betegnelse på omsorgssvikt:

Med omsorgssvikt forstår vi at foreldre eller de som har omsorgen for barnet påfører det fysisk eller psykisk skade eller forsømmer det så alvorlig at barnets fysiske og/eller psykiske helse og utvikling er i fare (Killen, 2009, s. 33).

Det som skiller foreldre som ikke gir god nok omsorg og andre foreldre er omfanget av belastningen vi påfører våre barn. Det er avgjørende om belastningen på barnet er sjelden og situasjonsbestemt, eller om det stadig skjer (Killen, 2009).

Farhmann legger vekt på at omsorgssvikt innebærer både passive og aktive handlinger som enten kan føre til psykiske eller fysiske skader (referert i Eriksen og Germeten, 2012). Et slikt skille mellom fysisk og psykisk mishandling, aktiv og passiv form benytter Barneomsorg- og likestillingsdepartementet (2000). Disse begrepene vil jeg anvende som analytiske begrep knyttet til den første delen av problemstillingen.

Knyttet til del 2 av problemstillingen vil de analytiske begrepene være holdninger, overidentifisering, distansering og bagatellisering.

1.2 Oppbygning av oppgaven

I det første kapittelet innledes oppgaven med bakgrunn for temaet, og presentasjon av problemstilling. I det andre kapittelet løftes relevant teori og forskning fram. I det tredje kapittelet presenteres valg av forskningsmetode. I fjerde kapittel presenteres og analyseres resultatene av egen forskning. I femte kapittel drøftes resultatene opp mot utvalget av teori og tidligere forskning. Oppgaven avsluttes med konklusjon og refleksjoner rundt problemstillingens relevans og betydning for lærerens yrkesrolle.

2. Teoretisk forankring

2.1 Bakgrunnsstudier

Lærere er i interaksjon med barn i ulike aldre det meste av sin arbeidstid, og er derfor viktige hjelpere for barn som trenger hjelp fra andre enn sine nærmeste omsorgspersoner (Killen, 2009). Lærere har en juridisk nedfelt oppmerksomhets- og opplysningsplikt, jf. Opplæringslova §15-3 og Barnevernslova § 6-4. Opplæringslova (1998) §15-3 uttrykker at personalet i skolen skal være oppmerksomme på symptomer og tegn som kan utløse opplysningsplikten til barnevernet. Taushetsplikten skal *ikke* stå i veien for opplysningsplikten, når det er rimelig grunn til å tro at barn blir utsatt for mishandling eller ulike typer alvorlig omsorgssvikt. Opplysningsplikten gjelder også når barnet viser alvorlige atferdsvansker over lengre tid.

For at lærere og andre i skolen skal kunne oppdage omsorgssvikt skriver Killén (1996) at man må ha kunnskaper om hvordan omsorgssvikt viser seg og hvilke signaler man skal se etter. Masteravhandlingen ”Skolen som arena for avdekking av omsorgssvikt” (Ranes & Ødegård, 2013) har gjennom kvantitativ forskning kartlagt hvilken kunnskap skoler har om omsorgssvikt. Denne spørreundersøkelsen kartla nesten 700 ansatte i skolen, og funnene viser blant annet at 3 av 4 fikk lite eller svært lite undervisning om omsorgssvikt og overgrep i løpet av sin utdanning. Undersøkelsen viste også at

25,2 % av skolepersonalet mener kunnskap om observerbare tegn som kan være uttrykk for omsorgssvikt og overgrep er utilstrekkelig/svært utilstrekkelig til stede ved sin skole, 41,2 % mener at denne faktoren er middels tilstrekkelig til stede ved sin skole, mens 33,6 % mener at denne faktoren er tilstrekkelig/svært tilstrekkelig tilstede ved sin skole (Ranes & Ødegård, 2013, s. 57).

I NOVA-rapporten ”Å sende bekymringsmelding - eller la være?” har instituttet på oppdrag for regjeringen kartlagt samarbeidet mellom barnehage og barnevern, med bakgrunn i at barnehagen sender få bekymringsmeldinger. Denne studien fant at barnehagepersonell ikke hadde størst problemer med å identifisere og melde fra om de opplagt alvorlige sakene, men at typiske ”gråsonesaker” gir en komplisert beslutningsprosess. I disse sakene er det uklart om meldeplikten gjelder, siden indikasjonene ikke er entydige. På spørsmål om hva som gjør det vanskelig å melde svarte 78 % at barnehagen er bekymret, men at saken ikke er alvorlig nok. På spørsmål om hva som ville gjøre terskelen for å melde lavere, svarte 89% at

opplæring i å vurdere tegn på omsorgssvikt ville hjelpe. Barnehagestyrerne etterlyser kompetanse på to plan; teoretisk kompetanse som skal hjelpe dem å melde de rette barna, samt kunnskap om framgangsmåter (Backe – Hansen, 2009).

Christiansen og Anderssen (2011) gjennomførte en studie som gjennom intervju av barnevernsarbeidere har funnet faktorer som fører til at barn blir plassert utenfor hjemmet. Først og fremst påpeker de at det er flere fagfelt som har innflytelse på hvilken normativ oppfattelse vi har av omsorgssvikt. Det betyr at vi har flere og ulike beskrivelser av hva som ligger i begrepet omsorgssvikt og de tilliggende underbegreper, noe som gjør at det er vanskelig å hvite hva som er innenfor akseptabel omsorg (Christiansen & Anderssen, 2011).

NKVTS-rapporten ”Vold og Voldtekt i Norge” ble utarbeidet for å kartlegge forekomsten av vold og overgrep i den norske befolkningen. Denne undersøkelsen viser at ca. en tredjedel av responsgiverne hadde vært utsatt for vold fra foresatte under oppveksten. Den samme rapporten har også kartlagt seksuelle overgrep mot barn. Den viser at det er høyest risiko for å bli voldtatt som jente, og at rundt 7,4 % rapporterte om å ha blitt utsatt for seksuell omgang eller voldtekt som barn eller ungdom. Mange oppgav at de ikke hadde snakket om hendelsene før de ble voksne (Thoresen & Hjemdal, 2014).

2.2 Kategorier og tegn på omsorgssvikt

I det følgende gjennomgås hvilken tegn det vil være aktuelt å se etter for å identifisere omsorgssvikt. Douglas (2007) viser i sin studie hvordan mennesket ordner verden i kategorier for å kunne orientere seg. Når jeg nå velger å benytte kategorier for å organisere tegn og symptomer, er det viktig å presisere at kategoriene er flytende, og at symptomer som nevnes like gjerne kan ha grunnlag i andre typer omsorgssvikt, eller ha andre årsaker.

2.2.1 Tegn knyttet til barnets atferd og psykiske tilstand

Den politiske rapporten ”Du ser det ikke før du tror det” legger vekt på at psykisk og emosjonell omsorgssvikt er en form for omsorgssvikt som er vanskelig å oppdage, og at den samtidig gir alvorlige konsekvenser for barna som blir utsatt (Departementene, 2013). En metastudie av blant andre Stoltenborgh utgitt i 2013 viser at psykisk mishandling forekommer vel så ofte som fysisk mishandling (referert i Departementene, 2013).

Passiv psykisk mishandling handler om at barnet blir understimulert av foreldrene, på grunn av en vedvarende likegyldighet fra dem. Barnets emosjonelle og kognitive behov blir ikke

fulgt opp, og det kan gi forsinket utvikling og barnet kan føle utrygghet (Raakvag, 2014). Omsorgspersonene gir i slike tilfeller utilstrekkelig med pleie og positivt engasjement til sine barn (Departementene, 2013).

Aktiv psykisk mishandling er en form for omsorgssvikt som handler om at barnet snakkes nedsettende om, latterliggjøres, får trusler eller blir forlatt slik at barnets behov for omsorg og trygghet blir forsømt. Ofte gis barnet skylden for alle problemene familien har. At barnet ikke skjermes for vold eller rusmisbruk i familien går også under kategorien aktiv psykisk mishandling. Det å bevisst tillate utagering og mistilpasset atferd, som slag, spark eller stjeling er også eksempler (Raakvag, 2014).

Kvelling (2010) skriver at barn ofte signaliserer at de ikke har det bra ved å endre atferd, utvikler konsentrasjonsproblemer eller lærevansker. Et symptom er at barnet preges av sorg. Dersom barnet ikke får hjelp til å håndtere sorgprosessen, kan barnet miste overskudd til å takle nye sorgprosesser. Sorgen kan få et nytt ansikt ved at barnet utvikler vanskelig atferd (Killén, 1996). Noen barn utvikler en svært kontaktsøkende og klengete atferd ovenfor andre voksne. Killén (1996) kaller dette for åpen avhengighet. Forsvarspreget avhengighet kan være vanskeligere å tolke, fordi barnet viser en kald og hard fasade mot omverdenen. Selv om barnet utad ser ut til å ønske avstand, kan lengselen etter nære omsorgspersoner være stor.

Angst kommer gjerne av frykt for overgrepssituasjoner som barnet forventer vil gjenta seg. Killén (1996) skriver at vold ofte gjentar seg over generasjoner, fordi barna som blir utsatt for overgrep ikke finner noen annen utvei for å få bukt med følelser som sinne og angst. Barn som vokser opp med omsorgssvikt kan vise aggresjon som tilsynelatende ikke er rettet mot noe spesifikt, og kan således skilles fra andre barns aggresjon. Aggresjon kan være en følge av fysiske- eller seksuelle overgrep, og kan ha en bakgrunn i den maktesløsheten som barnet føler i overgrepssituasjonen. Aggresjon kan også uttrykkes mer lukket, gjennom depresjon, selvdestruktive handlinger og tankegang, som å ønske å avslutte eget liv. Depresjon kan også vise seg i lek. Deprimerte barn leker ofte det samme hele tiden, og er lite spontane og kreative i leken. Barn som er svært passive eller ekstremt aktive bør sammen med andre symptomer gi grunn til bekymring (Drugli, 2008).

Et traumatisert barn kan anvende en form for fortrenning, for å få avstand fra vonde opplevelser. Dette kalles dissosiering, og er en forsvarsmekanisme som fører til hukommelsestap, slik at hendelsene er skjøvet ut av barnets bevissthet. Dermed kan barnet fungere ganske symptomfritt og normalt, men kan utvikle transelignende tilstander når noe

triggerer minnet. Det har også blitt dokumentert økt forekomst av psykisk utviklingshemming blant barn som er utsatt for overgrep og vanskjøtsel. Det kan både komme av underernæring, liten nærhet i spedbarnsalderen, samt fysiske skader eller stadige psykiske overgrep (Killén, 1996).

Noen barn i omsorgssviktsituasjoner kan vise vanskeligheter med å konsentrere seg og lære det de skal i skolen. Passivitet, lite kreativitet, lek og dårlig forhold til jevnaldrende barn eller lærer kan ha stor innflytelse på barnets læringsresultater. Noen barn får utviklingsforsinkelser både kognitivt og fysisk på grunn av belastningen de har hatt tidlig i barneårene. Dette kan gjøre dem umodne for alderen, og gjøre at de ikke mestrer kravene som stilles (Killén, 2006). Noen barn er likevel selvstendige og kommer seg på skolen med egenhendig smurt matpakke. På den måten bidrar barnets selvhjulpenhet til å dekke over mangler i foreldrenes omsorg, noe som gjør det vanskeligere å oppdage (Eriksen og Germeten, 2012).

2.2.3 Tegn knyttet til barnets fysiske tilstand

Passiv fysisk mishandling knytter seg til at barnets behov for hygiene, mat, klær og annet utstyr ikke er i tråd med hva som er nødvendig for at barnet skal ha en god utvikling og vernes for sykdom. Det kan dreie seg om ulykker som skjer på grunn av foreldrenes manglende vern mot farer, samt manglende oppfølging ved helserelaterte saker, atferdsproblemer eller psykiske problemer (Raakvag, 2014). Denne typen mishandling omfattes også av Killéns (2009) definisjon av vanskjøtsel.

Aktiv fysisk mishandling omfatter fysiske overgrep, enten det er vold eller seksuelle overgrep. ”Det som kjennetegner et fysisk overgrep er, ifølge Verdens helseorganisasjon, at en voksen person i hjemmet skader barnet i strid med det som er akseptert i samfunnet eller på en slik måte at det kan påvises medisinsk” (referert i Stine Sofies Stiftelse, 2005). Disse tegnene er ofte mer observerbare, men Raakvag poengterer at ”barnets atferd, sett i sammenheng med et familiesamspillsmønster som preges av negativitet og fiendtlighet, kan også være en indikator på fysisk mishandling” (Raakvag, 2014, s. 49). Andre tegn som kan ha en sammenheng med aktiv fysisk mishandling er blåmerker, brannsår, bitemerker, hodeskader, ribbeinsbrudd og hovne områder (Stine Sofies Stiftelse, 2005).

Seksuelle overgrep kan være svært vanskelig å oppdage, og det er varierende hva slags reaksjoner barnet vil ha. At et barn trekker seg unna, eller blir klengete eller kroppslig avvissende kan være vanskelig å oppfatte som alvorlige tegn. Mer bekreftende er det når barn

har seksuelle innslag i leken som i tillegg til utsagn og andre handlinger virker alarmerende. Eriksen og Germeten, 2012).

Barn som lever under omsorgssvikt kan også ha høyere forekomst av sykdomslignende /psykosomatiske plager. Symptomene kan være stadige magesmerter, hodepine, søvn og spiseproblemer. Siden det er vanskelig for barnet å sette ord på følelsene sine, kan det være lettere å formidle psykosomatiske plager, og få omsorg for dette (Killén, 2009).

2.3 Faktorer som påvirker lærerens evne til å identifisere omsorgssvikt

2.3.1 Kunnskap og holdninger

For at lærere og andre i skolen skal kunne oppdage omsorgssvikt skriver Killén (1996) at man må ha kunnskaper om hvordan omsorgssvikt viser seg, og hvilke signaler man skal se etter. Hun skriver at læreren må være bevisst sitt eget syn på omsorgssvikt, og at egne følelser preger våre holdninger. Kulturelle forskjeller kan innebære ulikt syn på barn og oppdragelse, og selv om dette ikke stemmer med egne oppfatninger, trenger det ikke å innebære omsorgssvikt. Kvello (2010) skriver at definering av omsorgssvikt vil variere ut fra kultur, etnisitet og hvilken tid man lever i.

Cecilie Basberg Neumann (2008) har skrevet en doktoravhandling om helsesøstres syn på bekymringsverdige tegn. Hun har funnet at det i stor grad handler om tvil om hva som ligger innenfor normalitetsbegrepet og hva som er avvik hos barn og familier. Hun skriver at helsesøstre anvender to ulike blikk i møte med barn; ”Det ene er det kliniske blikket som i helsesøsterkonteksten er et empatisk, personlig og erfaringsbasert blikk. Det andre er det medisinsk-sykepleiefaglige blikket, som er et observerende og registrerende blikk” (Neumann, 2008, s. 270). Hun hevder at de ulike kunnskapsposisjonene legger føringer for videre handlinger. Hun har sett at det ofte er det personlige blikket som råder, og at handlingsstrategiene blir uformelle og uoffisielle, selv om det kan handle om bekymring for vold og annen type omsorgssvikt.

Eriksen og Germeten (2012) skriver at hva som er normalt kommer an på øynene som ser, og hvor mye kunnskap man besitter om fenomenet. Normalitetsforståelsen kan være trang hos noen og vid hos andre. De hevder at

... bekymringsfulle symptomer krever aktiv handling fra personalet i barnehagen og skolens side, selv om symptomene er enkeltstående og opptrer sporadisk. Det er her lærerens profesjonelle skjønn kommer inn som en regulerende faktor. Det skal kunnskap og erfaringer – ervervet gjennom utdanning og yrke – til for å kunne skille mellom lett uro og alvorlig bekymring for et barn (Eriksen og Germeten, 2012, s. 154).

2.3.2 Følelsesmessige reaksjoner

Læreren må være bevisst sine egne følelsesmessige reaksjoner, slik at hun/han kan handle hensiktsmessig i møte med omsorgssvikt. Det profesjonelle nettverket må evne å se realitetene, og ta ansvar for det de ser på et tidlig tidspunkt. Det innebærer at man må ”forhindre mekanismer som overidentifisering, bagatellisering og distansering, som står i veien for at vi kan se realiteten i øynene” (Killén, 2009, s. 267).

Siri Søftestad (2004) skriver i sin artikkel ”Fagfolks følelsesmessige reaksjoner – en ressurs i tverretattlig arbeid med overgrepssaker” om hvordan man kan bryte et samfunnsbestemt tabu ved å åpne øynene for omsorgssvikt, og spesielt seksuelle overgrep; ”De står i fare for å kunne bli en av dem som får store personlige og arbeidsmessige problemer pga. sitt engasjement for overgrepsutsatte barn. Eller for å bli utstøtt av «det gode selskap» fordi de setter ord på en virkelighet ingen vil ha” (Søftestad, 2004, s. 91).

Selv om følelsesmessige mekanismer er forståelige, kan det ikke unnskyldes at man unndrar seg å gjøre noe (Drugli, 2008). Ved å unnlate å se realitetene forsterker man den generelle oppfatningen om at det er ”...uhåndterlig og farlig å snakke om” (Killén, 2009, s. 269). Da hjelpes ikke foreldrene til å ta det opp, men fratar dem en mulighet i å forsøke å snu situasjonen på et tidlig stadium og investere i barna sine. Drugli minner om at det er ”...barnevernets barn som mest av alt trenger og fortjener at offentlige omsorgspersoner tar medansvar for hvordan det har det .... En må heller sikre seg at en får den støtten en trenger for å utføre dette arbeidet” (2008, s. 55).

3. Metode

3.1 Forskningsdesign

Når det kommer til metode i samfunnsvitenskapen, er det vanlig å skille mellom kvalitativ og kvantitativ metode. I kvalitativ metode benyttes ofte et mindre antall informanter, men man velger å gå dypere inn i fenomenet man ønsker å undersøke. Johannesen, Tufte & Christoffersen skriver at ”Kvalitative studier er særlig hensiktsmessig hvis vi skal undersøke fenomener vi ikke kjenner særlig godt, og som det er forsket lite på, og når vi undersøker fenomener vi ønsker å forstå mer grundig” (2011, s. 32).

I denne bacheloroppgaven, der hensikten er å belyse den todelte problemstillingen *Hva kjennetegner lærerens identifikasjon av omsorgssvikt? Og hvilke egne følelsesmessige reaksjoner og holdninger bør læreren være oppmerksom på for å kunne identifisere omsorgssvikt?* har valget falt på en kvalitativ tilnærming. Her er formålet å studere lærerens refleksjoner rundt fenomenet omsorgssvikt. Målet er å få et detaljert og nyansert bilde av to sider ved lærerens yrkesrolle knyttet til denne gruppen barn. Innenfor de rammene og tidsbegrensningene som er gitt, blir det i dette tilfellet naturlig å studere datamateriale i form av intervju, og legge vekt på tolkning og analyse av disse (Johannesen, Tufte & Christoffersen, 2011).

3.2 Kvalitative forskningsintervju

I forkant av intervjuprosessen vurdert jeg om det var mest hensiktsmessig å legge opp til et strukturert, delvis strukturert eller ustrukturert intervju. Valget falt på benytte den mest vanlige formen, *delvis strukturert* intervju. Denne typen intervjuer vil bidra til å sikre at informanten gir svar i tråd med oppgavens problemstilling. Samtidig vil det være mulighet til å skape en relasjon og tilpasse intervjuet etter informanten (Johannesen, Tufte & Christoffersen, 2011). Når denne formen brukes er det vanlig å basere intervjuet på en intervjuguide. I denne kommer det fram tematiske spørsmål som vil være med å belyse problemstillingen, samt spørsmål som inviterer informanten til å gi mer utdypende informasjon. Denne formen for intervju ”kan gi en god balanse mellom standardisering og fleksibilitet” (Johannesen, Tufte & Christoffersen, 2011, s. 139).

Alle intervjuene ble gjennomført på skolen, på et møterom etter skoleslutt. På den måten forsøkte jeg å unngå avbrytelser, støy og uro. Informanten fikk informasjon om formål,

problemstilling og forskningsmetode i et informasjonsskriv på forhånd. Informanten skrev under på en samtykkeerklæring før intervjuet startet. Intervjuguiden ble ikke tilsendt informantene på forhånd, fordi det ikke var et mål at lærerne skulle bruke tid på å forberede seg. Det er de umiddelbare tankene og refleksjonene som er sentrale for forskningsprosjektet.

Forskningen gjennomføres som en fenomenologisk studie. Det er viktig å være klar over at fortolkningen av dataene hele tiden preges av at man ser på enten deler av teksten, helheten, konteksten det skal tolkes i, og forskerens egen forforståelse. Dette vitenskapelige fenomenet illustreres av teorien om den hermeneutiske sirkel. Denne teorien tar for seg hvordan vi hele tiden fortolker verden rundt oss. ”Den hermeneutiske sirkel illustrerer at fortolkninger alltid blir begrunnet med andre fortolkninger, og det er ikke noen vei ut av denne sirkelen” (Johannesen, Tufte & Christoffersen, 2011, s. 365). Når man fortolker data forsøker man å sette ting i sammenheng, slik at man ser hvilken betydning fenomener har. Når resultatene av kvalitative undersøkelser er basert på et lite utvalg informanter, vil det ikke være hensiktsmessig å foreta generaliseringer (Johannesen, Tufte & Christoffersen, 2011).

3.3 Informantene

Informantene består av to lærere fra tredje trinn og en lærer fra syvende trinn. Informantene ble valgt ut fra at de har erfaring fra å oppdage omsorgssvikt og å informere foreldre og barnevernstjeneste om sin bekymring. Siden jeg skulle basere forskningen ut fra hva tre informanter kunne bidra med informasjon, var det viktig at utvelgelsen ikke ble tilfeldig. Johannesen, Tufte & Christoffersen (2011, s. 106) skriver at ”Strategisk utvelgelse vil si at forskeren først tenker gjennom hvilket målgruppe som må delta for at han skal få samlet nødvendig data, mens det neste steget er å velge ut personer fra målgruppen som skal delta i undersøkelsen”. De tre informantene er fra samme skole, som er en byskole på Østlandet med elever fra alle sosiale lag.

3.4 Etiske hensyn

Under arbeidet med innhenting og lagring av informasjon har hensynet til personvernet vært viktig. ”I følge Lov om behandling av personopplysninger (Personopplysningsloven) utløses meldeplikt eller konsesjonsplikt hvis 1) prosjektet omfatter behandling av personopplysninger og 2) opplysningene helt eller delvis lagres elektronisk” (referert i Johannesen, Tufte & Christoffersen, 2011, s. 94). Alle opplysningene som ble gitt av

---

informantene blir behandlet med full anonymitet, og det ble lagt vekt på at spørsmål om konkrete saker/elever ikke ble gitt under intervjuet, og at sensitiv informasjon ikke ville bli inkludert i prosjektet. Jeg valgte å bruke notater som metode under datainnsamlingen, der en medstudent bidro til å notere ned samtalen. På den måten kunne jeg være aktiv i samtalen med informanten, samtidig som jeg unngikk å lagre opplysninger elektronisk. Notatene ble følgelig ikke navnsatt.

3.5 Validitet

Validitet knytter seg til om forskningsprosjektet måler det det skal måle, og hva som er gjort for å sikre dette. Det er viktig å være klar over at forskerens førforståelse vil være med å tolke svarene fra informanten allerede før det blir skrevet ned, jf. hermeneutikken. For at sikre at svarene ble forstått mest mulig riktig, bidro en medstudent til å skrive ned intervjuet, mest mulig ordrett. I tolkningen har jeg vært bevisst på at jeg kan ha påvirket svarene ut fra egen agenda. Likevel har jeg forsøkt å tolke svarene mest mulig riktig ut fra sammenhengen. Jeg forsøkte å stille åpne spørsmål, men av og til må oppfølgingsspørsmål stilles for å få svar på det man ønsker. Dette kan imidlertid virke noe ledende. Samtidig kan det være noe tilfeldig om læreren har fått artikulert all sin kunnskap i intervjusituasjonen. Det legges vekt på at de sammenhenger som trekkes i drøftingsdelen ikke skal generaliseres. Slike sammenhengene er bare mulige faktorer som *kan* ha noe å si for helheten. Dette forskningsprosjektet har imidlertid for lite omfang til å gi et riktig bilde av virkeligheten.

4. Analyse

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for de resultatene jeg har fått i min empiri, og tolke disse. I kapitlets første del vil jeg knytte empirien opp mot de analytiske begrepene psykisk og fysisk mishandling, og kategoriene aktiv og passiv. Jeg vil også se nærmere på om det virker til å være *erfaringsbasert* eller *forskningsbasert* kunnskap lærerne anvender i forbindelse med begrepet omsorgssvikt. I kapitlets andre del er de analytiske begrepene holdninger, bagatellisering, identifisering og distansering som benyttes.

4.1 Hva kjennetegner læreres identifisering av omsorgssvikt?

På spørsmål om hva de tenker på når lærere hører begrepet omsorgssvikt viser lærer C i første omgang til tegn knyttet til kategorien passiv fysisk mishandling. Videre viser informanten til overlevelsesstrategier. Informanten viser kunnskap om spesifikk atferd, siden overlevelsesstrategier er et fagbegrep som kan knyttes til passiv fysisk mishandling. Denne strategien kan noen barn ta i bruk for å dekke over mangler ved foreldrenes omsorg.

Vanligste er vel at barnet er litt sein, handler mat selv, tuggete hår og lignende. Finnes mange spektre. Ofte kan man se jenter med overlevelsesstrategier som er ”flinke piker”.

En annen informant beskriver tegnene ut fra en opplevd hendelse. Her vises det til tegn knyttet til passiv fysisk mishandling og endringer i atferd som et vesentlig moment i bekymringen for barnet. Atferdsendringer kan knytte seg til alle kategoriene for omsorgssvikt.

Gutten var urolig, gikk ut av klasserommet, var trøtt og hadde sur skinke på brødiskiva (...). Eleven ble mer og mer utagerende (lærer C).

Lærer B trekker fram egenskaper ved foreldrene som viktige tegn på at noe er galt med barnets omsorgssituasjon. Her ser vi at informanten legger vekt på forhold knyttet til passiv fysisk omsorgssvikt.

At barnet kommer for sent. Det er aldri barnets feil på barneskolen. Ofte strever vi med å holde kontakten med foreldrene, og at de unndrar seg samarbeid med skolen. Ofte har de ikke gjort lekser, og mangler underskrifter på ting, eller mangler gymtøy gang på gang. Barnet kan også være skittent og lukte vondt.

I hovedsak nevnes tegn knyttet til passiv fysisk mishandling eller vanskjøtsel. Det er også den vanligste formen for omsorgssvikt, og er sannsynligvis den formen lærere har mest erfaring med å identifisere. Det kan virke som at lærerne formidler kunnskap som i stor grad er *erfaringsbasert*, da de ofte forteller om konkrete hendelser for å belyse begrepet. Med anvendelse av forskningsbasert kunnskap ville muligens også et større spekter av atferdsendringer bli nevnt.

Lærer A kom raskt inn på negative samspillsirkler mellom barn og foreldre, og gir med det eksempel på passiv psykisk mishandling. Informanten uttrykker bekymring når barnet utsettes for store psykiske belastninger, selv om det kanskje ikke er foreldrenes intensjon.

Foreldre med dårlig oppførsel, kranling og uvennskap. Skylder mye på hverandre og bruker barnet i et ”spill” mellom seg (Lærer A).

Lærer A kom som eneste informant inn på elevens fungering i læringssammenheng. Han trakk fram at kartleggingsresultater kunne være med å belyse elevens situasjon på hjemmebane. At barnet går tilbake eller stopper opp i utvikling er naturlig når situasjonen hjemme er belastende. Dette symptomet kan knyttes til alle former for omsorgssvikt, men trenger heller ikke ha noe med saken å gjøre. Det er likevel viktig, som denne informanten sier, at man skal være oppmerksom på de som faller under kritisk grense og sette inn tiltak.

Dersom eleven er under kritisk grense (på kartleggingsprøver) er det en faktor som kan tyde på at ikke alt er bra, på en eller annen måte (Lærer A).

På spørsmål om hva som skal til for at lærere sender bekymringsmelding, uttrykker både lærer A og C at det er en sammensatt ”pakke” med symptomer og tegn som bidrar til mistanke om omsorgssvikt. De viser dermed til en helhetsvurdering og ikke enkeltstående tegn. Det kan vise til at de har større erfaring med å avdekke passiv fysisk og psykisk mishandling enn aktiv mishandling, som innebærer vold og overgrep. Dersom slike alvorlige krenkelser blir oppdaget vil sannsynligvis ikke helhetsbilde tas i betraktning på samme måte.

Blir en sammensatt ”pakke” (Lærer C).

Det er summen av flere faktorer (lærer A).

Videre la flere av informantene vekt på at de blir svært bekymret hvis de ser skader på barnets kropp som kan forbindes med aktiv fysisk mishandling. Lærer B knytter dette opp mot elevens og foreldrenes forklaringer.

Jeg blir veldig bekymret når jeg oppdager vold, ser blåmerker i gymtimene som jeg får dårlige og ufullstendige forklaringer på (Lærer B).

På spørsmål om de kjente til handlingsplaner/strategier for avdekking av omsorgssvikt i skole eller kommune, svarte alle informantene at de ikke visste om noe sånt.

4.2 Hvilke egne følelsesmessige reaksjoner bør læreren være oppmerksom på for å kunne identifisere omsorgssvikt

Lærerne jeg intervjuet hadde mange tanker rundt hva som kunne bidra til at læreren ikke så tegnene på omsorgssvikt eller meldte fra om bekymring. Hovedbekymringen til informantene virker til å handle om redselen for å ta feil, og sette familien i en vanskelig situasjon og dermed gjøre det verre for eleven. To av informantene la også vekt på at hensynet til læreren selv kunne henge høyt. Informantene ga uttrykk for redselen over at konsekvensene kunne bli større enn det læreren kunne bære.

Lærere kan være redde for å sette seg selv i en vanskelig situasjon, redd for å ta feil, og at det kan bli rettssak som det er vanskelig å stå i (Lærer B).

Det er nok mest bekvemt å la ting skure og gå. Det er mye arbeid å følge opp en elev og familie så tett. Å dokumentere, føre statistikk og melde er mye arbeid (Lærer C).

En av informantene legger vekt på objektivitet og profesjonalitet i møte med bekymring om et barns omsorgssituasjon. Noen ganger er det strid mellom foreldrene, og vanskelig å vite hvem og hva man skal ta stilling til. Informanten trekker fram at overidentifisering skjer, og at det av og til kan være utfordrende å være profesjonell.

Kvinnelige kollegaer har noen ganger hatt sympati, identifiserer seg med, og støtter morsrolla. Ofte blir far den store stygge ulven. Objektiviteten er ikke alltid der den burde være. Viktig å legge egne roller og identifiseringer til side, og være profesjonell (Lærer A).

Lærer C reflekterer rundt hvilken grense man skal sette for hva som er normalen og hva som er avvik når man skal identifisere omsorgssvikt. Her ser vi også at informanten trekker inn forskjeller når det kommer til ulike kulturer, og at hva som er omsorgssvikt vil påvirkes av dette.

Møkkete, vanskjømte, for små og dårlige klær. Vanskelig å si ifra om. Hva er normalt og hvordan sette standarden? Vi har jo forskjellige kulturer også (Lærer A).

En annen informant er inne på det samme temaet, og refererer til egne holdninger som er med på å påvirke informantens syn på omsorgssvikt. Denne læreren har erfart å bli bekymret når en amerikansk mor leverte barnet sitt med pølsebrød i matboksen. Moren stilte seg uforstående til bekymringen, da pølsebrød var helt vanlig kost i USA. Dette eksemplet viser at man må være bevisst egne holdninger til andre kulturer og hvordan vi definerer omsorgssvikt. Ofte må man se på helheten for å finne ut om det er grunn til bekymring.

Har erfart at peanøttsmør på pølsebrød ikke nødvendigvis betyr dårlig ernæring. Så fordomsfull er jeg, og så lite vet jeg. Det handler ofte om kulturelle forskjeller (Lærer C).

5. Drøfting

Drøftingen vil ta for seg begge forskningsspørsmålene. Her vil empirien diskuteres opp mot den tidligere presenterte teorien.

5.1 Hva kjennetegner læreres identifisering av omsorgssvikt?

5.1.1 Erfaringsbasert kunnskap

Det kan virke som hva lærerne knytter til begrepet omsorgssvikt kan avhenge av hva de selv har erfart i egen praksis. Lærer A, B og C dekker til sammen de fleste kategorier av omsorgssvikt. Likevel er det kategorien passiv fysisk mishandling som i størst grad blir knyttet opp mot begrepet omsorgssvikt. Passiv fysisk mishandling handler om at eleven ofte ikke har klær etter forholdene, ikke har god nok personlig hygiene, mangler mat, eller ikke følges opp helsemessig (Raakvag, 2014). Dette er mangler ved omsorgen som ofte er enklere å oppdage, da det er forhold ved eleven eller foreldrene som ofte er synlige (Kvello, 2010). Disse symptomene kan i følge Killén (2009) kategoriseres som vanskjøtsel, som også er den vanligste formen for omsorgssvikt. Metastudien av Stoltenborg m.fl. (2003) viser at psykisk mishandling forekommer vel så ofte eller noe mer enn fysisk mishandling, men at den er vanskeligere å avdekke (referert i Departementene, 2013). Psykisk mishandling knytter seg gjerne til ulike typer atferdsendringer og kan ofte ses i samspill mellom barn og foreldre (Killén, 2009). Utenom innesluttethet og overlevelsesstrategier beskrives ikke mangfoldet av atferdsendringer som kan knyttes til omsorgssvikt. Om dette er tilfeldig, eller har noe med kunnskapsnivået, er vanskelig å si. Killén (2009) skriver at sorgen kan få et nytt ansikt ved at barnet utvikler annen atferd. Både Killén (2009), Drugli (2008) og Kvello (2010) nevner blant annet at barn ofte utvikler avhengighetsproblemer, aggresjon, voldelig atferd, innesluttethet, lite kreativitet, lite omsorg, blir svært aktivt eller svært passivt.

Raanes og Ødegårds masteravhandling viser at kunnskapsnivået rundt observerbare tegn som knyttes til omsorgssvikt er varierende på skoler og hos ulike lærere. Undersøkelsen viser at ”25,2 % av skolepersonalet mener at kunnskap om observerbare tegn som kan være uttrykk for omsorgssvikt og overgrep er utilstrekkelig/svært utilstrekkelig til stede ved sin skole...” (Ranes & Ødegård, 2013, s. 57). Sett opp mot svarene fra lærerinformantene fra egen studie, kan det tyde på at noen lærere bruker egen erfaringsbasert kunnskap i møte med utsatte barn. Studien av Backe-Hansen (2009) bekrefter at barnehagepersonell trenger økt kompetanse i å vurdere når barn trenger barnevernets hjelp. Dette funnet ser vi at også kan gjelde skolen. En

utfordring vil være å gi lærerne kunnskap som gjør dem i stand til å se det mangfoldet av tegn som bør gi bekymring, uten at de nødvendigvis danner seg årsakssammenhenger knyttet til barnets omsorgssituasjon. Det er barnevernets oppgave å avgjøre om hjemmesituasjonen bør undersøkes, og avgjøre hvilke årsakssammenhenger som kan ha betydning for omsorgssituasjonen (Eriksen og Germeten, 2012).

I den forbindelse vil jeg vise tilbake til sitatet av Eriksen og Germeten (2012).

...bekymringsfulle symptomer krever aktiv handling fra personalet i barnehagen og skolens side, selv om symptomene er enkeltstående og opptrer sporadisk. Det er her lærerens profesjonelle skjønn kommer inn som en regulerende faktor. Det skal kunnskap og erfaringer – ervervet gjennom utdanning og yrke – til for å kunne skille mellom lett uro og alvorlig bekymring for et barn (Eriksen og Germeten, 2012, s. 154).

Det er lærerens jobb å oppdage at barnet ikke har det bra, uansett årsak, og handle slik at barnet får den hjelpen det trenger. Symptomer der det er lett å trekke årsakssammenhenger virket overrepresentert i datamaterialet, mens symptomer som kan ha mange forklaringer, for eksempel tegn på sorg ikke like lett blir knyttet til begrepet omsorgssvikt. Barn som opptrår stille, blir også fort usynlige, mens de som utvikler utagerende atferd raskt blir et uromoment som fører til tiltak (Kvello, 2010). Spørsmålet er da hvilken instans som er rett. Kristoffer var et eksempel på barn diagnostisert med AD/HD, en atferd som godt kan ha sammenheng med omsorgssvikt.

5.1.2 Forskningsbasert kunnskap

Læreren må altså evne å se symptomene, uansett om de knyttes direkte til eleven, eller til forhold ved foreldrene. Backe-Hansen (2009) fant at barnehagene ønsket kunnskap om avdekking, og tydeligere felles retningslinjer for hvordan man skal handle. Regjeringens satsingsprosjekt mot vold i nære relasjoner har utviklet handlingsplanen "Et liv uten vold" som gjelder for perioden 2014-2017. Denne satsingen tar sikte på å utvikle kunnskapsfeltet og formidle kunnskapsbasert forskning til sentrale hjelpeinstanser. Regjeringen har utviklet en veileder for utarbeidelse av kommunale og interkommunale handlingsplaner, slik at kommunens ansatte i ulike faggrupper skal styrke sitt kunnskapsnivå og videreutvikle samarbeidet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014). Informantene i min studie var ikke kjent med at det fantes en slik handlingsplan i deres kommune. Det var heller ikke utarbeidet en handlingsplan knyttet til skolen. Dette viser at vi fortsatt har en vei å gå i forbindelse med å sikre et godt samarbeid for å gi barna tidlig hjelp. Killén (2006) skriver at kunnskap om

omsorgssvikt og tiltak er avgjørende for at hjelpeinstansene skal kunne hjelpe barna på en god måte. I oppgavens innledning viste jeg til forskning av blant annet Frick (2006) som viste at tidlig innsats forebygger større og mer kompliserte problemer hos barna som blir utsatt for omsorgssvikt (referert i Drugli, 2008). Skal lærere kunne bidra til at disse barna blir oppdaget tidlig, ser det ut til at formidling av forskningsbasert kunnskap og fokus på samarbeidsutvikling er svært sentralt i denne sammenhengen.

5.1.3 Hva skal til for å sende bekymringsmelding?

Lærer A og C beskrev tegn på omsorgssvikt som en ”hel pakke”. Det viser at det ikke alltid er enkeltstående tegn som fører til at læreren blir bekymret og sender bekymringsmelding til barnevernet. De viser til en helhetsvurdering, som settes sammen av ulike tegn og symptomer (Eriksen og Germeten, 2012). Eriksen og Germeten har i sin forskning sjelden sett at lærere sender bekymringsmelding til barnevernet etter enkeltstående hendelser, med mindre de er av svært alvorlig karakter. De legger vekt på at det i få saker er så entydige indikasjoner at det er grunnlag for å melde. Dette skriver også Backe-Hansen (2009) i sin Rapport for NOVA. Hun hevder at det er de typiske ”gråsonesakene” som i stor grad fører til vanskelige beslutningsprosesser, fordi de mangler entydige indikasjoner i tegn og symptomer. Identifiseringen av urovekkende tegn fører oftere til tiltak som observasjon og dokumentasjon for å begrunne mistanken og uroen lærerne har. Denne dokumentasjonen blir i neste omgang viktig informasjon dersom personalet velger å sende bekymringsmelding (Killén, 2009).

Videre formidler lærerne at de blir svært bekymret dersom de ser fysiske skader på barnets kropp, for eksempel i forbindelse med gym. Rapporten fra Nasjonalt kompetansesenter for vold og traumatisk stress (NKVTS) viser at det er en betydelig andel barn som blir både utsatt for vold og overgrep av foreldrene eller andre voksne. Mange oppgav også at de ikke hadde snakket om hendelsene før de ble voksne. Det er dermed grunn til å tro at det finnes store mørketall. Dette gir uttrykk for at lærere i skolen må være oppmerksomme på de kategoriene av omsorgssvikt som ikke er lett avdekke. Blåmerker er en av de vanligste lett observerbare tegnene på vold, og finnes gjerne på uvanlige steder som ansiktet, ører, hals, mage, rygg og overarmer. Lærer B knytter slike skader opp mot dårlige og ufullstendige forklaringer. Dette samsvarer med det Myhre (2010) i NKVTS legger vekt på at bør vekke mistanker ved skader på barn. Killén (2009) trekker også fram innagerende eller utagerende atferd som tegn på vold og overgrep. Myhre (2010) trekker fram at det svært sannsynlig foreligger for liten rapportering om denne typen omsorgssvikt til tross for

opplysningsplikten. Hun hevder det er spesielt viktig å reagere raskt i slike tilfeller, da det ofte er fare for gjentakelser med alvorlig omfang. Eriksen & Germeten (2012) mener det er god grunn til å stole på magefølelsen i slike saker.

5.2 Hvilke egne holdninger og følelsesmessige reaksjoner bør læreren være oppmerksom på for å kunne identifisere omsorgssvikt?

Et interessant trekk ved funnene er at alle de tre informantene hadde god innsikt i hvilke følelsesmessige reaksjoner som kunne hindre dem i å oppdage eller melde fra om omsorgssvikt. Både overidentifisering og objektivitet ble nevnt som problematiske forhold ved avdekking av omsorgssvikt. Jeg vil særlig legge vekt på hvilken betydning lærerens holdninger har for arbeidet med identifisering. Jeg velger å diskutere hensynet til læreren selv, fordi dette virker til å være en sentral faktor som kan hindre læreren i å hjelpe barn på en god måte. Siri Søftestad (2004) drøfter dette i sin forskning om følelsesmessige reaksjoner i et tverretattlig samarbeid. Hun hevder at man ved å engasjere seg i tabu-belagte saker som omsorgssvikt kan få store personlige og arbeidsmessige problemer. Hun hevder at det kan være upopulært på arbeidsplassen at man setter søkelyset på "...en virkelighet ingen vil ha" (Søftestad, 2004, s. 91). Også fordi det er en arbeidskrevende situasjon å belemre andre med. Killén (2009) skriver at man ved å lukke øynene for realitetene, forsterker den generelle oppfatningen om at det ikke skal snakkes om (Killén, 2009). Det bidrar i liten grad til at foreldre kan få bistand til å endre situasjonen mens den fremdeles er håndterbar, og at barna får hjelp tidlig.

Stensaasen og Sletta (1996) skriver at ubevisste holdninger ofte er med å avgjør hvordan vi handler. Killén (2009) understreker viktigheten av at læreren er bevisst sitt syn på omsorgssvikt, og disse holdningene påvirker oss i arbeidet med utsatte barn. Hun eksemplifiserer dette med å trekke fram kulturelle forskjeller, og at ulike kulturer har ulike måter å omgås barn. En av informantene viste til at mangel på kunnskap førte til at hun så på pølsebrød i nisteboksen som dårlig ernæring, og på grensen til omsorgssvikt. Kvello problematiserer kulturelle ulikheter når han skriver "Omsorg for barn kan ikke løsrives fra den tiden eller den kulturen man lever i, eller den etnisiteten barnet er en del av. Definisjonen av omsorgssvikt vil derfor variere i tråd med dette" (Kvello, 2010, s. 37). Hva som er god nok omsorg er et komplekst samfunnsspørsmål, som stadig debatteres av ulike fagfelt (Christiansen & Anderssen, 2011). Det blir dermed viktig å holde seg faglig oppdatert.

Neumann (2008) fant i sin forskning om helsesøstres syn på omsorgssvikt, at helsesøstre ofte brukte to ulike blikk i møte med barna; et personlig og et sykepleiefaglig blikk. Hun hevder at fra sine funn at hvilken posisjon man møter barnet med, har betydning for hvilken handling man velger. Hun så at det personlige blikket var overrepresentert blant helsesøstre, noe som førte til uoffisielle og uformelle handlingsstrategier. Neumann sin forskning på helsesøstre synes å være overførbar til læreres handlingsstrategier. Hvis lærere innehar en kompetanse som styrker deres profesjonelle posisjon, kan vi i større grad sikre at barn møtes med forskningsbasert kunnskap i stedet for tilfeldige verdier og holdninger. Som Drugli (2008) ettertrykkelig skriver, må vi stadig minne oss selv på at det er barna som mest av alt trenger at vi stiller opp og tar medansvar for hvordan de har det. Dette er en sentral rettighet barn har, jf. FNs barnekonvensjon og Opplæringsloven.

Det har vært interessant å se at det hersker en tvil om hva som er innenfor normalitetsbegrepet, og hva som er avvik i omsorgssituasjonen. Dette funnet overensstemmer med det Neumann (2008) fant i sin doktoravhandling, der helsesøstre var usikre på hva som ble regnet som alvorlig nok. Som Eriksen og Germeten (2012) skriver er hva som ligger innenfor eller utenfor normalitetsbegrepet avhengig av hvem som ser, og hvor mye kunnskap man besitter om tematikken. De legger vekt på at det må være åpning for en generell variasjon fra familie til familie. Samtidig kan man ha nytte av å kjenne til Killéns (2009) anvendelse av begrepet omsorgssvikt. I definisjonen legges det vekt på at barnet blir påført fysisk eller psykisk skade slik at helsen og utviklingen for øvrig, er i fare. Jeg vil også vise tilbake til Killéns skille mellom at belastningen på barnet er stadig, og ikke sjelden og situasjonsbestemt. På tross av slike definisjoner finners samfunnsdebatter som viser at det er ulike oppfatninger om hva som er god nok omsorg og hva som er omsorgssvikt (Kvelling, 2010; Christiansen & Anderssen, 2011). Kvelling (2010) legger i den forbindelse vekt på at tillit til barnevernets vurderinger er svært viktig, skal organet fungere slik det er tenkt. Det er dermed også vesentlig at lærerne formidler og har tillitt til barnevernet, og stoler på at de gjør rett i sine vurderinger.

---

6. Avslutning

Som lærere vil vi hele tiden presses av at politikerne stiller krav og setter spørsmålstegn ved elevenes resultater. Høy kompetanse i befolkningen er sentralt hvis vi skal henge med i den globale, økonomiske konkurransen. Vi står imidlertid ovenfor et stort samfunnsproblem når barn vokser opp i en vanskelig omsorgssituasjon. Det koster både enorme ressurser for samfunnet, store tap av livskvalitet for den det gjelder, og i ytterste konsekvens tap av liv. I skolen skal vi sørge for å gi barna et godt psykososialt miljø, og grunnlag for et godt og meningsfullt liv. Dersom man studerer Maslows behovspyramide, er det forståelig at barn ikke kan lære og utfolde seg i livet hvis ikke grunnleggende behov er dekket først (Manger, 2009). Å bli utsatt for omsorgssvikt truer barnets liv og muligheter for framtiden.

I min forskning har jeg sett at flere faktorer er avgjørende for at lærere skal kunne fange opp symptomer og tegn på omsorgssvikt, og handle slik at barnets beste blir ivaretatt. Jeg har sett at hva lærere legger i begrepet omsorgssvikt kan avhengige av hva de selv har erfart, og kanskje ikke i like stor grad avhenger av forskningsbasert kunnskap. Lærerne kan også være opptatt av å kunne knytte årsakssammenhenger, selv om det gjerne er en kompleks situasjon som gir seg uttrykk i sporadiske tegn og symptomer, som ikke er lett å sette fingeren på. De svært alvorlige tilfellene kommer ofte under denne kategorien. De vanskelige ”gråsonetilfellene” må også fanges opp, og slik at andre instanser kan finne årsakene. Teori og forskning løfter frem at kunnskap er vesentlig for å få lærerne til å være observante overfor en mengde ulike symptomer, slik at bekymring melder seg tidlig. Regjeringen arbeider også for at handlingsplaner skal benyttes og forenkle samarbeidet. Ut fra mine funn, er det viktig at dette arbeidet fortsetter.

Jeg har sett at informantene i stor grad reflekterer rundt hvilke egne følelsesmessige aspekt som kan påvirke lærere i møte med omsorgssvikt. Lærere er personer med individuelle holdninger, verdier og erfaringer, som vil prege hvordan de tenker, og hvilken handlinger de gjør. Lærere, som andre yrkesgrupper, ser ut til å ha problemer med å forholde seg til normalitetsbegrepet, og hva som er god og dårlig omsorg. Vi kan ikke la det være tilfeldig og avhengig av hvilke personlige oppfatninger vi har, om barn blir hjulpet ut av en vanskelig situasjon. Som Neumann (2008) påpeker i sin forskning, kan vi gjennom kunnskapsheving styrke den profesjonelle rollen og den profesjonelle beslutningsprosessen. Kunnskap og bevissthet, samt tillitt til øvrige hjelpeorgan vil være vesentlig for å kunne hjelpe flere barn tidlig.

Med bakgrunn i at lærere opplever stadig høyere krav og større arbeidsbelastning, vil jeg avslutningsvis trekke fram et sitat fra talen Statssekretær Lisbet Rugtved hadde på "Nasjonal konferanse for lærerutdannere" ved høghskolen i Nesna;

I en tid hvor det settes et veldig sterkt flomlys på norske skoleelevers grunnleggende ferdigheter i fag, er det viktig at vi husker på skoleelevene som hele mennesker, og at det ikke er noen motsetning mellom å arbeide for bedre resultater i fag og det å arbeide for at elevene skal være trygge og ha det bra. Dette er to sider av samme sak (Kunnskapsdepartementet, 2008, kapittel 8, avsnitt 12).

7. Referanseliste

Backe-Hansen, E. (2009). *Å sende en bekymringsmelding – eller la det være? En kartlegging av samarbeidet mellom barnehage og barnevern*. (Notat 6/2009). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Barne- og familiedepartementet (2003). *FNs konvensjon om barns rettigheter*. (rev. utg.).

Oslo: Departementet. Lokalisert på:

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf

Departementene (2013). *Du ser det ikke før du tror det: Rapport fra nasjonal konferanse om tidlig innsats rettet mot barn I alderen 0-6 år*. Oslo: Barne-, likestillings- og

inkluderingsdepartementet Helse- og omsorgsdepartementet Justis- og

beredskapsdepartementet Kunnskapsdepartementet. Lokalisert på:

<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/barn20og20ungdom/konferanserapport.pdf>

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2013). *En god barndom varer livet ut*.

Tiltaksplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom (2014–2017).

Oslo: Departementet. Lokalisert på:

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/foa/bld_overgrep_web.pdf

Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet (2000). *Barnevernet i Norge:*

Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer. (NOU 2000:12). Lokalisert

på: <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/nou-2000->

[12/id117351/?docId=NOU200020000012000DDDEPIS&q=&navchap=1&ch=2](https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/nou-2000-12/id117351/?docId=NOU200020000012000DDDEPIS&q=&navchap=1&ch=2)

Christiansen, Ø & Anderssen, N. (2011). *Fra bekymring til overbevisning:-Barnevernets beslutninger om å plassere barn utenfor hjemmet*. Lokalisert på:

<http://www.idunn.no.ezproxy.hihm.no/tnb/2011/04/art03>

Douglas, M. (2007). *Rent og urent*. Oslo: Pax Forlag.

Drugli, M.B. (2008). *Barn som vekker bekymring*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Eriksen, E., Germeten, S. (2012). *Barnevern i barnehage og skole: Møte mellom barn, foreldre og profesjoner*. Oslo: Cappelen Damm.

Justis og beredskapsdepartementet (2014). *Et liv uten vold*. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2014-2017). Oslo: Departementet. Lokalisert på:

<https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/et-liv-uten-vold/id733697/>

Killen, K. (2009). *Sveket I: Barn i risiko- og omsorgssviktsituasjoner*. Oslo: Kommuneforlaget.

Killén, K. (2008). Hva er omsorgssvikt? I I. M. Helgeland (red.). *Forebyggende arbeid i skolen – en pedagogisk utfordring: Om barn med sosiale og emosjonelle vansker* (s. 52-69). Oslo: Kommuneforlaget.

Kvello, Ø. (2010). *Barn i risiko: Skadelige omsorgssituasjoner*. Oslo: Gyldendal akademiske.

Manger, T. (2009). Motivasjon og læring. I T. Manger, S. Lillejord, T. Nordahl, T. Helland, *Livet i skolen 1: Grunnbok i pedagogikk og elevkunnskap* (s. 279-307). Bergen: Fagbokforlaget.

Myhre, M. (2010). *Fysiske overgrep mot barn – kunnskapsstatus*. Oslo: Nasjonalt kompetansesenter for vold og traumatisk stress. Lokalisert på:

<http://www.nkvts.no/tema/Sider/FysiskeovergrepmotBarnKunnskapsstatus.aspx>

Neumann, C. B (2008). *Helsesøstres dilemmaer: Kategorisering, tvil og grensefigurer*.

Lokalisert på:

http://www.idunn.no/tph/2008/03/helsesostres_dilemmaer_kategoriseringer_tvil_og_grensefigurer1

Stensaasen, S., Sletta, O. (1996). *Gruppeprosesser: læring og samarbeid i grupper*. Oslo: Universitetsforlaget.

Stine Sofies Stiftelse (2005). *Veilederen Barn som voldsofre*. Lokalisert på:

<http://veilederen.stinesofiesstiftelse.no/index.php?pageID=152&page=Innledning>

Søftestad, S. (2004). *Fagfolks følelsesmessige reaksjoner – en ressurs i tverretattlig arbeid med overgrepssaker*. Lokalisert på:

http://www.idunn.no/fokus/2004/02/fagfolks_folelsesmessige_reaksjoner_-_en_ressurs_i_tverretattlig_arbeid_med

---

The free dictionary by Farlex (s.a.). *Identifisere*. Lokalisert på:

<http://no.thefreedictionary.com/identifisere>

Thoresen, S., Hjemdal, O.K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge: En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. (rapport 1/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress. Lokalisert på:

https://www.regjeringen.no/contentassets/a0f79a10854045c68770c5408e2b3d66/nkvts_vold-voldtekt-2014.pdf

Rakvaag, H. (2014). Hvem er de barna som trenger barnevernstjenesten, og hva skal man se etter? I K. Medvik (red.). *Kort om barnevern* (s.45-55). Oslo: Universitetsforlaget.

Ranes, S og Ødegaard A. S. (2013). *Skolen som arena for avdekking av omsorgssvikt*.

(Masteroppgave, Høgskolen i Tromsø). Lokalisert på:

<http://avdekking.no/onewebmedia/Thesis%20Ranes%20%C3%98degard%202013.pdf>

Rugtvedt, L. (2008). *Skolens og barnehagens ansvar for avdekke og forebygge vold*. Tale på Nasjonal konferanse for lærerutdannere. Oslo: Kunnskapsdepartementet. Lokalisert på:

<https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/skolens-og-barnehagens-ansvar-for-a-avde/id507588/>

Vedlegg 1

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt knyttet til bacheloroppgave

Tema

Identifisering av omsorgssvikt i skolen

Bakgrunn og hensikt

Jeg er student ved grunnskolelærerutdanningen ved Høgskolen i Hamar, og skal skrive bacheloroppgave med temaet omsorgssvikt. I den forbindelse ønsker jeg å intervju tre praktiserende kandidater fra læreryrket. Jeg ønsker å komme i kontakt med lærere som har erfaring fra å avdekke omsorgssvikt, da hensikten er å finne ut hvordan lærere identifiserer tegn, og eventuelle profesjonelle utfordringer med å sende bekymringsmelding til barnevernet.

Hva innebærer det å være informant?

Det vil bli benyttet kvalitativ forskningsmetode, der de som velger å være informanter blir intervjuet av undertegnede. Under intervjuet vil det være fokus på å finne ut hvordan læreren reflekterer rundt fenomenet omsorgssvikt, samt hvilke kunnskaper og ferdigheter som informanten ser på som viktige for å kunne oppdage slike tilfeller. Det vil *ikke* bli bedt om informasjon om spesifikke saker, og informasjon om 3. person (elever/bruker av barnevernstjenesten) vil ikke bli innhentet. Spørsmålene vil således være av generell art.

Hva skjer med informasjonen fra deg?

Informasjonen du gir under intervjuet vil bli skrevet ned underveis av meg selv eller en medstudent. Informasjon som du gir, skal ikke kunne knyttes opp mot deg som person. Som lærerstudent ved Høgskolen i Hamar har jeg full taushetsplikt, og informasjonen som blir gitt blir kun brukt til å belyse oppgavens spørsmålsstilling, og ingenting annet.

Informasjon om utfallet av studien

Informantene har rett til å få innsyn i oppgaven og informasjon om resultater etter sensur. Dette kan sendes på mail dersom ønskelig.

Frivillig deltakelse

Deltakelsen ved forskningsprosjektet er frivillig, og som informant kan du når som helst trekke deg fra å delta, uten å begrunne valget.

Kontakt

Ta gjerne kontakt hvis du tenker dette kan være aktuelt for deg, eller om du har spørsmål til prosjektet.

Inga Sinnerud, 3. års student ved Hihm.

Tlf. 99409513

Mail: inga.sinnerud@gmail.com

Ansvarlig veileder ved Hihm:

Solveig Roth

Tlf. 41323425

Mail: solveig.roth@hihm.no

Vedlegg 2

Samtykkeerklæring

Jeg ønsker å delta som informant til oppgaven.

Signatur, dato

Jeg bekrefter å ha gitt informasjon om oppgaven.

Signatur av ansvarlig student, dato

Vedlegg 3

Intervju-guide

Oppvarmingsspørsmål:

1. Hvilken yrkesbakgrunn har du? år som lærer?
  - a. Hvor lenge har du vært i nåværende jobb?
  - b. Har du vært i kontakt med barnevernet flere ganger som lærer?
    - i. Trinn?

Tegn på omsorgssvikt/ avdekking

2. Hva er det som får deg til å tenke omsorgssvikt hos en elev?
  - a. Er det spesielle kjennetegn? Atferd? Annet?
3. Hvilke spesifikke tegn på omsorgssvikt har du opplevd som bekymringsverdig?
4. Var det noe spesielt som fikk deg/dere til å reagere med å melde til barnevernstjenesten?
5. Hvis man er bekymret, og unngår å ta opp sin bekymring med foreldre eller barnevern, hvorfor det tror du?

Skoleledelse

6. Hvordan har arbeidsplassen/ledelsen bidratt med å styrke kompetansen rundt sårbare elever og samarbeid med barnevern?
  - a. Har skolen/kommunen en strategi eller rutine ved avdekking av omsorgssvikt?